

בנתיב הדורות

הרב שמואל כץ*

הגריא"ה הרצוג זצ"ל ותעשיית החלב

(במלאות חמישים שנה להסתלקותו)

הכשרות מאז ומתמיד הייתה בבת עינם של רבני הקהילות, בארץ ובגולה. עם חידוש היישוב היהודי בארץ, נעשה מאמץ גדול לבסס את תעשיית המזון על בסיס דיני הכשרות וההלכה הפסוקה. לא היה זה מאבק קל כלל וכלל. מי שניצבו בראש המערכה לעיצוב מערכות הכשרות והשבת בשנים שלפני הקמת המדינה ובשנים הראשונות לאחר הקמתה - היו הרבנים הראשיים לארץ ישראל: הגאון הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג¹ והראשל"צ הגאון הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל², זכר צדיקים לברכה.

בגנזי המסמכים הנוגעים לאותה תקופה שמורים אגרות, פניות ומסמכים רבים, שיצאו מתחת ידם של הרבנים הראשיים, המעידים כאלף עדים על עשייה רבה, ללא חת, למען השלטת כללי הכשרות

* בהשתתפות אריה פרנקל. המאמר מבוסס על מסמכים שלוקטו בעמל רב בידי הרב שמואל כץ, חוקר תולדות הרבנות הראשית, חלקם נתפרסמו בשלושת כרכי "הרבנות הראשית לישראל - שבעים שנה ליסודה" אותם ערך עם ד"ר איתמר ורדפטיג. חלק מהמסמכים רואים כאן אור לראשונה.

1. הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג (תרמ"ט/1888 - תשי"ט/1959), הרב הראשי לארץ ישראל, נבחר לתפקידו לאחר פטירת מרן הגריא"ה קוק זצ"ל מייסד הרבנות הראשית. יליד לומז'ה בפולין, בילדותו עקר ללידס שבאנגליה, שם אביו כיהן ברבנות. עוד בצעירותו יצא שמו לתהילה כגאון וכעילוי. הוסמן לרבנות ולמד באוניברסיטת לונדון ובסורבון מתמטיקה, לשונות קלאסיות ושמיות, משפטים, מדעי החברה, ספרות ופילוסופיה. קיבל תואר דוקטור לספרות על מחקרו בנושא התכלת. מתרע"ו שימש כרב בבבלפסט, אירלנד; בתרע"ט מונה לרב ראשי בדאבלין, בירת אירלנד, ובתרפ"ה נתמנה כרב ראשי של אירלנד. בהשפעתו התבטלה סכנת איסור השחיטה היהודית באירלנד. בתרצ"ז עלה לירושלים לאחר שנבחר למלא את מקומו של הגריא"ה קוק זצ"ל. פעל רבות לחיזוק מוסד הרבנות ולעיצוב החיים הדתיים במדינה שברך. עמד בחזית המאבק נגד הבריטים וגזירות "הספר הלבן". בימי השואה התגייס למפעל ההצלה של היהודים שברחו מפולין לליטא, ביניהם רבנים ותלמידי ישיבות רבים. לשם כך יצא למסע שכלל ביקורים בבריטניה, ארה"ב, תורכיה ועוד. עם תום המלחמה, בתש"ו, יצא לאירופה ל"מסע הצלה" בו נפגש עם שארית הפליטה במחנות העקורים, ופעל להשבת ילדים שנמסרו למשפחות נוצריות ומנזרים לשם כך קיים מגעים גם עם מוסדות הוותיקן. עם קום המדינה התגייס לפעילות למען מוסדות התורה בארץ ישראל. פרסם בחייו קונטרסים בעניינים הלכתיים, מאמרים ומחקרים בכל מקצועות היהדות. לאחר הסתלקותו הופיע שו"ת היכל יצחק ובו לוקטו תשובותיו ההלכתיות בכל חלקי השו"ע. כמו כן הופיעו 3 כרכי "תחוקה לישראל על פי התורה" ו-9 כרכי "הלכות ופסקים" בהוצאת מוסד הרב קוק ויד הרב הרצוג בענייני הלכה, השקפה ובנושאים אקטואליים.

2. הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל (תר"מ/1880 - תשי"ג/1953). מתרע"ב כיהן כרבה הספרדי של יפו לצידו של הגריא"ה קוק זצ"ל. בתרצ"ט עם פטירתו של הראשל"צ הרב יעקב מאיר נבחר לראשון לציון והרב הראשי לא"י. פרסם שו"ת משפטי עוזיאל, הגיוני עוזיאל, מכמני עוזיאל ועוד. הרב עוזיאל, אז הרב הראשי לתל-אביב - יפו פירסם בשנת תרפ"ו, קונטרס מיוחד בשאלת החליבה בשבת (ראה גם בספריו שו"ת משפטי עוזיאל ח"א סי' יא-י; ח"ג סי' מו-נ; חלק ח סי' לא סעיף ה). הגריא"ה קוק זצ"ל הגיב על הקונטרס וכתב: "וראיתי התאמצותו הנאמנה לטובת אחינו בעלי המחלבות, אבל אחרי כל זה קשה מאד לבנות יסוד להיתר" (מתוך אגרת מרן הגריא"ה קוק זצ"ל להרב עוזיאל, ט אלול תרפ"ו; ראה תחומין א, עמ' 5).

בתעשיית המזון בתחומי ארץ ישראל. במלאות חמישים שנה להסתלקותו של הגרי"א הלוי הרצוג זצ"ל (נפטר ב-יט תמוז תשי"ט), מובאים בזאת מספר חילופי מכתבים בינו לבין מכותבים שונים, שעניינם חליבה בשבת, כשרות החלב ומוצריה, ועוד.

א. חליבה בשבת

שאלת החליבה בשבת העסיקה מאז ומתמיד את פוסקי ההלכה בישראל. עם חידוש היישוב היהודי בארץ ישראל והקמתן של מסגרות יישוביות (קיבוצים ומושבים) מאוכלסות בשומרי תורה ומצוות, עלתה על הפרק, במלוא עוצמתה, שאלת הסדרת החליבה בשבת, באופן שתיעשה כהלכתה. בשאלה זו עסקו גדולי הפוסקים, בהם מרן הגרא"ה קוק זצ"ל³, מרן החזן אי"ש זצ"ל⁴, וגדולי תורה נוספים שנתנו דעתם לסוגיה זו. הגרי"א הרצוג⁵ ועמיתו הגרב"צ מאיר חי עוזיאל - זצ"ל, עסקו אף הם בהיבטים ההלכתיים והמעשיים של החליבה בשבת, ושקדו על מציאת פתרון הלכתי מלכתחילה, שיאפשר חליבה בשבת.

3. הרב אברהם יצחק הכהן קוק (תרכ"ה/1865 - תרצ"ה/1935), בטרם מלאו לו עשרים שנה הוסמך להוראה ע"י הגאון הרב יחיאל מיכל אפשטיין בעל "ערוך השולחן". בתרמ"ד נשא לאשה את בתו של הגאון הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר"ת) זצ"ל. לאחר נישואיו למד בישיבת וולוז'ין שם יצק מים על ידיו של הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב, בו ראה את מורו ורבו. כיהן תחילה כרב בזיימל בליטא (תרמ"ח), שם למד קבלה במחיצתו של המקובל הרב שלמה אלישיב, בעל ה"לשם שבו ואחלמה". לאחר פטירת אשתו נשא לאשה את בתו של הרב צבי יהודה רבינוביץ תאומים (אחיו התאום של האדר"ת). ב"ד בניסן תרנ"א נולד בנו הרב צבי-יהודה. בתרנ"ה נבחר לכהן כרבה של בויסק. בכ"ח באייר תרס"ד הגיע לחופה של יפו כדי לכהן כרבה של יפו והמושבות. בכהונתו זו פעל רבות למען קיום המצוות התלויות בארץ, הצביון הרוחני של המושבות, ועשה ללא לאות להקמת וחיוק מוסדות חינוך ברוח התורה ביישוב החדש. בשנת תרע"ד יצא להשתתף בכנסיה הראשונה של אגודת ישראל ומחמת פרוץ מלחמת העולם הראשונה לא יכול היה לחזור לארץ ישראל. תחילה עשה בעיר סנט. גלן בשווייץ ולאחר מכן נעתר לפניית קהילת "מחזיקי הדת" בלונדון ונאות לשמש כרב הקהילה עד שיוכל לחזור לארץ ישראל. פעל לגיבוש והשגת הצהרת בלפור, ובתרע"ט חזר לארץ ישראל ועלה לכהן פאר כרבה של ירושלים. בתרפ"א יום ופעל לייסוד הרבנות הראשית בארץ ישראל. בתרפ"ד ייסד את הישיבה המרכזית העולמית, ישיבת "מרכז הרב". הותיר אחריו ספרי הלכה ותשובות בכל חלקי השולחן ערוך, מפעל הלכה ברורה, ספרים במחשבת היהדות ועוד. על דעתו ופועלו בעניין חליבה בשבת, ראה: שו"ת דעת כהן סי' רלה; תחומין א', עמ' 8-5; ח. פלס, "בבעיית החליבה בשבת בהתיישבות הדתית בא"י", ברקאי ב, עמ' 131-108; שם, ג, עמ' 130.
4. הרב אברהם ישעיה קרליץ זצ"ל (תרל"ט/1878 - תשי"ד/1953), מגדולי אנשי ההלכה והפוסקים בדורות האחרונים, מחברם של 22 כרכי "חזון איש" בענייני הלכה. עסק הרבה בהיבטים ההלכתיים והמעשיים של ההתיישבות והעבודה החקלאית בארץ ישראל, המצוות התלויות בארץ, חליבה בשבת (ראה על כך חזון איש א"ח סי' לח, ד; סי' נו, ב; קובץ אגרות מבעל החזון איש, תשט"ו, ח"א אגרת צד), שמיטה ועוד. ההתיישבות החרדית בראשית ימי המדינה, קיבוץ חפץ חיים ועוד, ראו בו סמכות הלכתית עליונה.
5. ראה בספרו "פסקים וכתבים", הוצאת מוסד הרב קוק ויד הרב הרצוג, שו"ת או"ח ח"א, סי' מא (התשובה הובאה בעמוד 63, בקובץ זה).

מסמך 1 : הדמיון בין חליבה לדישה

הגריא"ה הרצוג, בעיסוקו ההלכתי בסוגיה זו, ביקש בראש וראשונה לעמוד על מאפייני החליבה ועל הדמיון הקיים בינה לבין מלאכת דש, מ-לט המלאכות האסורות בשבת. כדי ללמוד על כך ממקור ראשון, פנה לפרופ' י. אלעזרי-וולקני⁶, מומחה בעל שם, וביקש פרטים בנושא. מתשובתו של פרופ' וולקני לגריא"ה הרצוג ניתן ללמוד על השאלות עליהן ביקש מענה.

כ"ז תמוז תש"ד, 18.7.44

לכבוד

הרב הראשי לארץ ישראל

רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג, שליט"א

ת.ד. 1102, ירושלים

אדוני הרב הראשי,

נשאלתי מכת"ר על תכונת החליבה ביד ובמכונה. מדבריו הבינתי כי ברצונו להתחקות על הדמיון שבמלאכת החליבה לזו שבדישה ולהגדירה אם נמנית היא על אבות-מלאכה או תולדות, כדי להורות הלכה אם מכונת-חליבה מותרת לשימוש בשבת.

רצופים למכתב שני תיאורים קצרים ע"י שני מומחים מהתחנה. האחד על מבנה השבלת ומלאכת הדישה, והשני על מבנה העטין ומלאכת החליבה ביד ובמכונה על אופניהן השונים.

ע"פ התיאורים הנתונים נראה כי הגרעין הנהו אמנם תלוש בתוך המוצים העוטפים אותו, אבל הם והגלומות מחוברים לציר השבלת, ואין להתירו אלא דרך ניתוק. במלאכת הדישה מתפרקות השבלים העולות מהקנה לחלקיהן: קש, תבן, מוץ, גרעינים. המלאכה היא, ניתוק, ריסוק, פריכה, זריה כשהקנים על שבליהם מאוגדים באלומות. המלאכה היא מלילה בין האצבעות לאחר שהשבלת כבר נותקה, והיא בודדת.

לעומת הגרעין על מוציו המחוברים, החלב הינו בחינת "תלוש". העטין אינו אלא כלי המחזיק את הברכה השופעת לתוכו דרך מערכת צנורות. העטין ניתן להיות משול לבקבוק-גומי הפוך, שפי-צוארו מכווץ ע"פ טבע היותו ועוצר את החלב שלא יזל. החלב ישפך מעצמו אם יפתח קצת פי-הצואר, בעטין - הן הפטמות. פתיחה זו אפשרית בשני אופנים: או המתחה ביד לרוחב, או בנעיצת צינור דק. או משול בבחינה מסוימת לבקבוק יין, שבמחלץ נוקבים את הפקק ומוציאים אותו והיין מורק, או שנוקבים חור והיין נוזל טיפין טיפין. אני אומר משול ולא דומה מפני ש"הבקבוק" הנידון הוא מבנה אורגני ולא מכני, ותהליכי ההפרשה והמעין גופו, וצנורות-השפע הם אורגניים ופנימיים, ואינם באים ממקורות-חוץ.

ברגשי כבוד וברכה,

פרופ' י. אלעזרי-וולקני

6. פרופ' יצחק אביגדור אלעזרי-וולקני (תר"מ/1880 - תשל"ה/1975), תלמיד ישיבת טלו. עלה ארצה בתרס"ח. יועץ מומחה להתיישבות החקלאית בארץ ישראל. ממייסדי המכון ללימודי חקלאות ברחובות.

מסמך 2: סיוע במימון הסדרת חליבה כהלכתה בשבת

הגריא"ה הרצוג תרם תרומה גדולה ומכרעת, הן בצד ההלכתי-עיוני והן בצד המעשי, במציאת ויישום הפתרון ההלכתי לבעיית החליבה בשבת באמצעות מכונת חליבה. לראשונה הופעלה השיטה בשנת תש"ז בקיבוץ חפץ חיים. הרב היה מעורב בכל הבירורים המוקדמים, לעיונו הועברו חוות דעת של מומחים, הציע פתרונות, הכריע בין אפשרויות הלכתיות ומעשיות שונות, ועקב אחר הניסיונות והלבטים בהפעלת המכונה. בנוסף לכך, הוא טרח גם להשיג מקורות כספיים למימון רכישתה. פעילות חשובה זו השפיעה רבות על מערכת החליבה בשבת בהתיישבות הדתית לאורך שנים.⁷

שנים לאחר שנמצא הפתרון ההלכתי המרווח הנ"ל לאופן ביצוע חליבה בשבת כהלכתו, כתב הגריא"ה הרצוג: "בענין החליבה בשבת הרבה זמן טרחתי, עד שהמצאנו דרך של היתר פשוט ומרווח, על-ידי אבטומט ידוע שאין עליו פקפוק⁸ ויצא הדבר בהיתר ע"י שנינו, הגאון האדיר החסיד בעל החזון אי"ש זצוק"ל⁹, ואבדל ממנו לחיים טובים וארוכים".

להלן מכתב שכתב להרב מאיר ברלין (בר-אילן) זצ"ל¹⁰, נשיא המזרחי העולמי וממנהיגיו הבולטים של הציבור הדתי באותם ימים. במכתבו ממליץ הרב הרצוג "לקבל" לשיחה את נציגי קיבוץ חפץ חיים, שהוקם ע"י פועלי אגודת ישראל והיה חלוץ ההתיישבות הדתית במציאת פתרון הלכתי, שיאפשר חליבה בשבת ע"י מכונה. הגריא"ה הרצוג במכתבו ממריץ אותו: "להטיל על המזרחי והפועל המזרחי לטפל בהגשמתו (של פתרון החליבה כהלכתה) בכל הנקודות החקלאיות הדתיות".

7. עדויות על כל הנ"ל, ראה א. נחלון, 'הרב הרצוג זצ"ל, הרב הראשי לא"י וחלקו בפתרון בעיית החליבה בשבת', עמודים, 516 (טבת - שבט תשמ"ט), עמ' 136-131; נחמה מרקוס (עורך: אשר וסרטייל), לעובדה ולשמרה - סיפורו של קיבוץ חפץ חיים, תשנ"ב, עמ' 210-204.

8. על מעורבותו הרבה של החזון אי"ש בעניין החליבה בשבת בקיבוץ חפץ חיים, ראה: הרב קלמן כהנא, האיש וחזונו, תשכ"ד, עמ' נו-נז, ע-עא; הנ"ל, בתוך: הקיבוץ בהלכה, תשמ"ד, עמ' 215-211; ש. כהן, פאר הדור, תשכ"ט, ח"ב עמ' סה-עד; לעובדה ולשמרה - סיפורו של קיבוץ חפץ חיים, עמ' 210-206. גם החזון איש עצמו, במכתב מיום י' מנחם אב תש"ו, העיד על מעורבותו של הרב הרצוג ועזרתו הכספית, ראה קובץ אגרות מאת בעל החזון איש, תשט"ו, ח"ב אגרות עו (ללא תאריך וללא הזכרת שמו); הרב קלמן כהנא, חקר ועיון, תש"כ, ח"א עמ' רס; ש' כהן, פאר הדור, שם עמ' עב (וראה שם מכתב נוסף מיום ז' אדר תש"ז); הקיבוץ בהלכה, תשמ"ד, עמ' 215.

9. שערים, גליון ה-1000, ר"ח אייר תשט"ו, עמ' 2. במכתב לרב מ. צ. נריה, מיום י"ח טבת תשי"ב, כתב הגריא"ה הרצוג דברים דומים. שם הוא הוסיף שידידו, הרב יעקב לנדא, רבה של בני ברק, שיתף איתו פעולה בנושא זה. מכתב חשוב זה נדפס בשמעתין, 35 (חורף תשל"ג), עמ' 168; א' סטרקובסקי, המדינה בהגות היהודית, תשמ"ב, עמ' 122; עמודים, שם עמ' 134; וראה עוד איזכור בענין זה, בהערה שכתב הרב הרצוג ביבנה, ג (ניסן תש"ט) עמ' 13 (תחוקה על פי התורה, תשמ"ט, ח"א, עמ' 209).

10. הרב מאיר ברלין (בר אילן) (תר"מ/1880 - תש"ט/1949), ממנהיגי תנועת המזרחי ומראשי הסוכנות היהודית בימי הישוב. יליד וולוז'ין, בנו של הנצי"ב. ממיסדי ועורכי האנציקלופדיה התלמודית. חיבר שורה של ספרים ופירסם מאמרים רבים בשאלות אקטואליות.

ב"ה, ב חוה"מ פסח תש"ו

לכבוד

ידי"נ הנעלה הרב ברלין שליט"א,
נשיא ההסתדרות המזרחי העולמי,
כ א נ

שלום וברכה,

אני מפנה את תשומת לב כ"ת למכתב הרצוף בזה מאת מר יוסף בכרך¹¹ נ"י. המכתב הזה הוא תוצאה משיחה שהתקיימה בינינו בזמן ביקורי בחפץ חיים.

לדעתי ראוי מאוד שהמזרחי בשיתוף עם הפועה"מ (=הפועל המזרחי) יעיינו בכל כובד הראש בהצעה זו. אגב, שאלת החליבה בשבת עומדת בע"ה להפתר בקרוב. הדבר המעכב במדה ידועה, היא חוסר סכום כסף, הנסיון הראשון ייעשה בקיבוץ חפץ חיים. אפשרי שאני מצדי אחרי שעבדתי הרבה בענין הגדול הזה מצד ההלכה בקשר עם הצד הכספי אשתדל להשפיע על אי אלו נדיבים לתרום. על כל פנים אני מציע שכ"ת יסכים לקבל את מר יוסף בכרך¹² או את הרב קלמן כהנא¹³ לשם שיחה באותו הענין, ואולי שניהם יחד¹⁴. מובן שאחרי הצלחת הנסיון הראשון יוטל על המזרחי והפועה"מ לטפל בהגשמתו בכל הנקודות החקלאיות הדתיות. כ"ת יודע כמוני שכל ההיתרים שעד עכשיו הם קשים מאוד, ושהתיקון המקווה יהא לו ערך אדיר מהבחינה הדתית הישובית, ואין ספק אצלי שהוא מתיחס אל הענין בכל הרצינות.

בברכת התורה והארץ,
ובברכת חג כשר ושמח,
ידי"ע מוקירו ומעריצו,

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

11. יוסף בכרך עלה לישראל בשנת תרצ"ט והצטרף לקיבוץ חפץ חיים בגדרה. עבד ברפת והתעניין בכל הצדדים הטכניים של החליבה. לזכותו יש לזקוף את פתרון הבעיה של החליבה בשבת באמצעות מכונה. נהרג על משמרתו בירושלים הנצורה במלחמת השחרור, ראה לעבדה ולשמרה, עמ' 204.

12. ב-ד' בניסן תש"ו שיגר יוסף בכרך מכתב להרב הרצוג בו כתב ש"יש צורך באדם ישר אשר מוכן להקדיש את כל מרצו ויוזמתו לרשות חקירה מדעית (בנושא החליבה), ילמד חקלאות... כדי למצוא פתרון לכל הבעיות ההלכתיות..." שם, עמ' 205.

13. הרב קלמן כהנא (תר"ע/1910 - תשנ"א/1991), ממייסדי תנועת פא"י בארץ ישראל, מהעושים ליישום המצוות התלויות בארץ. רבו של קיבוץ חפץ חיים שנים רבות, חבר כנסת מטעם תנועת פועלי אגודת ישראל, סגן שר החינוך בממשלות ישראל. חיבר שורה של ספרים תורניים-מחקריים, שעיקרם בנושאים הקשורים למצוות התלויות בארץ.

14. ממכתב ששיגר הרב ברלין ליוסף בכרך בחודש אייר, אנו עומדים על התייחסותו לפנייתו של הגראי"ה הרצוג: "כב' הרב הראשי הגר"א הרצוג שליט"א המציא לי את מכתבך אליו מיום ד בניסן ובקשני להזמין אותך ואת הרב קלמן כהנא או את שניהם, כדי לדון בהצעתך במכתב הנזכר, למלא את רצונו של הרב הראשי וגם כי ההצעה קרובה אל לבי ולא מעכשיו כי אם משנים רבות לפנים", לעבדה ולשומרה, שם, עמ' 205.

ב. תעשיית החלב

מסמך 3: איסור יבוא גבינות, וחומרי גלם לא כשרים

תעשיית החלב בשנותיה הראשונות של המדינה, הייתה תלויה בחומרי גלם שיובאו מחוץ לארץ, במיוחד לצורך ייצור גבינות, חמאה ועוד. נשיאי הרבנות הראשית ביקשו להבטיח שחומרי הגלם בהם תשתמש תעשיית החלב, יעמדו בדרישות הכשרות. משהובא לידיעתם, כי מייבאים ארצה חומרי גלם שאינם מיוצרים בפיקוח הרבנות במקום ייצורם, נזעקו לגדור פרצה זו. במכתב מיום יב אלול תש"ט דרשו מד"ר דב יוסף¹⁵, אז שר האספקה והקיצוב, "לתת צו חמור לאיסור יבוא גבינות אלה, אלא בתעודת הכשר של הרבנות המקומית שבמקום תעשייתן".

י"ב אלול תש"ט 6.9.49

לכבוד

מעלת הד"ר הנכבד מאד דב יוסף
שר האספקה והקיצוב במדינת ישראל
הקריה, ת"א

שלום רב וברכה,

נודענו בימים האחרונים שמביאים לארץ חומר גלמי לתעשיית גבינה, וכן גם גבינה מפוסטרת, ולפי שגבינות אלה שנעשות שלא על-ידי השגחת הרבנות שבכל מקום, הן אסורות בהחלט מדין תורה - לזאת, הננו מבקשים לתת צו חמור לאיסור יבוא גבינות אלה, אלא בתעודת הכשר של הרבנות המקומית שבמקום תעשייתן, כדי למנוע מכשול איסור חמור מקהל ישראל שבארץ, וזכות הרבים וברכתם תלויה אותו בכל דרכיו.

ברגשי כבוד רב,

נשיאי הרבנות הראשית לא"י

יצחק אייזיק הלוי הרצוג בן ציון מאיר חי עוזיאל
הרב הראשי לארץ ישראל ראשון לציון הרב הראשי לא"י

העתק: לשר הדתות, הרה"ג י.ל. הכהן מיימון¹⁶

15. ד"ר דב יוסף (תרנ"ט/1899 - תש"מ/1980), מראשי הסוכנות היהודית, לימים חבר-כנסת, שר האספקה והקיצוב בתקופת הצנע ושר המשפטים. ממניחי היסוד למערכת המשפט הישראלית.

16. הרב יהודה לייב הכהן מיימון (פישמן) (תרל"ו/1875 - תשכ"ב/1962), ממנהיגי המזרחי, ממייסדי הרבנות הראשית לארץ ישראל, מחותמי מגילת העצמאות, שר הדתות הראשון והשר לנפגעי המלחמה. מחברם של עשרות ספרים, מאות מאמרים, כתבי עת וקבצים שערך בנושאי הלכה, יהדות ותולדות גדולי ישראל לדורותיהם.



(מקור: גנזך המדינה, 4/886/פ)

מסמך 4 : חלוקת חלב ביום טוב שני של ראש-השנה

ביישוב הישראלי, בימי הבראשית להקמת המדינה, אפשרויות האחסון בקירור במטבח הביתי - היו מוגבלות ומצומצמות מאוד. בהתקרב ראש השנה, הנחוג יומיים, התעוררה השאלה: כיצד תבוצע חלוקת החלב ביום השני של ראש השנה.

לבקשת משרד הדתות, שבראשו עמד באותם ימים הרב יהודה לייב הכהן מימון, הוציאו נשיאי הרבנות הראשית, הגר"א¹⁷ הרצוג והגר"צ עוזיאל - הנחיות כיצד יש לנהוג בחלוקת החלב ביום טוב שני של ראש השנה. ההנחיות נחתמו ב-כ"ז אלול תש"ט, סמוך מאוד לראש השנה. יודגש, כי בהנחיותיהם קבעו הרבנים הראשיים שההנחיות תקפות אך ורק "בשביל תינוקות ובשביל חולים הזקוקים לכך".

ב"ה, ירושלים ת"ו כז אלול תש"ט

לכבוד

משרד הדתות

ירושלים

א.נ.

בתשובה לפניתכם אלינו בנדון חלוקת חלב ביום שני של ראש השנה תש"י הננו להודיעכם: תנאי יסודי לחלוקת חלב ביו"ט שני של ראש השנה השתא, הוא לפי מידת הצורך ההכרחי בשביל תינוקות ובשביל חולים הזקוקים לכך וע"פ התנאים דלקמן:

א. כל מקום שאפשר לעשות את ההובלה ע"י נהגים לא יהודים אסור לעשותה ע"י יהודים.

ב. במקום שאי-אפשר לעשותה אלא ע"י יהודים, מתירים זאת בתנאי שהמכונות המסיעות את החלב תעמודנה מחוץ לישובה של העיר, ומשם יביאו את החלב למקומות החלוקה ביד או ע"י עגלות יד.

היתר זה רק לשנה זאת היינו יו"ט טוב שני של ר"ה תש"י.

בברכת שנה טובה,

יצחק אייזיק הלוי הרצוג בן ציון מאיר חי עוזיאל

פסח צבי פרנק¹⁷

17. הרב צבי פסח פרנק (תרל"ג/ג' 1873 - תשכ"א/א' 1960), יליד קובנה וחניך ישיבות טלז וסלבודקה. עלה לארץ ישראל בתרנ"ג ונמנה על רבני ישיבת "עץ חיים" ו"תורת חיים" בירושלים. בתרס"ב עבר ליפו, משנת תרס"ד נמנה על חוגו של הגר"א¹⁸ קוק זצ"ל, שהגיע באותה העת ליפו. בתרס"ז מונה לדיין בבית דינו של הרב שמואל סלנט בירושלים. היה ממקימי "משרד הרבנות" והרבנות הראשית לארץ ישראל. עם פטירתו של הגר"א¹⁹ קוק זצ"ל נבחר בתרצ"ו לרבה של ירושלים - תפקיד אותו מילא עד להסתלקותו. היה מקובל כפוסק בר-סמכא, וחיבר ספרים הלכתיים חשובים: הר צבי, מקדש מלך ומקראי קודש.



(מקור: גנזך המדינה, 5-12/8561)

מסמך 5: כשרות חלב מרוכז

בין השנים תש"ו - תש"ט פעלו בקפריסין מחנות מעצר אליהם גורשו ע"י שלטונות המנדט הבריטי עשרות אלפי עולים "בלתי לגאליים", רובם שארית הפליטה לאחר שנות השואה. בין השוהים במחנות המעצר בקפריסין היו שומרי מצוות רבים. במחנות פעל "ועד דתי" שדאג לצרכי הדת של העצורים. הרבנות הראשית לארץ ישראל, ובייחוד הגר"ה הרצוג, הנחו את הוועד הדתי ודאגו למלא אחר הצרכים הרוחניים. להלן תשובה של הגר"ה הרצוג המתייחסת לכשרות חלב מרוכז, שיובא מאמריקה של אותם הימים ומרגרינה שיובאה מאוסטרליה, וסופקו לעצורים במחנות בקפריסין.

ב"ה, י"ד סיון תש"ז, ירושלים

לכבוד

אחינו היקרים יראי ה' מרבים כו' וכו'
הוועד הדתי בקפריסין, הי"ו
קפריסין

שלום וברכה,

נתעוררתי ע"י הרב ברמן שליט"א¹⁸ לחקור בענין החלב הבא ע"י הצבא בקופסאות. והנה ע"ד הקאנדענסירטע מילך¹⁹ כבר הורה זקן הגאון ר' אלי' קלאצקין זצ"ל²⁰ להיתר ואתו הצטרף הרב הגאון הצדיק ר' אלחנן הלוי יפה זצ"ל אב"ד מניו-יורק, והעיד על תהליך התעשייה באמריקה. אני שולח לכם את ספרו של הגאון ר' אלי' קלאצקין ז"ל דבר הלכה. על מנת להחזירו אחרי העיון והעתקת דבריו. ראויים הם הגאונים הנ"ל לסמוך עליהם אפילו שלא בשעת הדחק. שמעתי מי שעורר חשש שמא מעורבים בחלב הזה חומרים אסורים כגון חלבים מותכים לנוזלים. דעתי בהחלט דחששא זה אין לה שום יסוד. אופן עשיית תמצית החלב הזה השמור בקופסאות ידוע ומפורסם והוא נעשה בבתי חרושת גדולים באמריקה שעובדים בהם אלפים פועלים והכל גלוי וידוע. וא"א שלא היה נשמע דבר כזה אם היה בו ממש. ואמנם בספר ערוך השלחן, המחבר ז"ל מספר ע"ד מעשה נורא שקרה ויהודי סוחר שהיה מקל לעצמו להטיל סמאנט של גויים לתוך חמאה שלו במקום חלב, ואח"כ נודע לו שהגוי המוכר את הסמאנט היה מבשל מוחות של בהמות ומערב לתוכו. ואולם זה היה אפשר בסמאנט הנעשה בבית פרטי שלא ידוע מזה איך הוא עושה,

18. הרב יעקב ברמן (תרל"ח/ח' 1878 - תשל"ד/ד' 1974), ממנהיגי המזרחי וממניחי היסוד של החינוך הדתי בארץ. בתרפ"א עלה לארץ והחל לעסוק בחינוך. בתרפ"ד התמנה למפקח ראשי על בתי הספר של המזרחי ולסגן מנהל מחלקת החינוך של הוועד הלאומי. בתש"י הקים את המכון התורני-פדגוגי לבוגרי ישיבות. בתשט"ו המכון עבר לרחובות (ליד ישיבת הדרום), הרב ברמן עמד בראשו עד הסתלקותו.

19. חלב מרוכז.

20. הרב אליהו קלאצקין (תרי"ב/ב' 1852 - תרצ"ב/ב' 1932), מגדולי הפוסקים בדורו. נולד בליטא ועלה לארץ ישראל באלול תרפ"ה. חיבר שורה של ספרים הלכתיים: שו"ת אבן הראשה, אמרי שפר, אבן פינה, דבר אליהו, דבר הלכה, מלואי אבן, חבת הקודש ודברים אחדים.

אבל זה אי אפשר בבתי חרושת ענקיים באמריקה שעובדים בהם פועלים לאלפים. ומלבד זאת אין מקום לחשוש בימינו כשהבשר ביוקר כל כך, ומזה שבתי החרושת האדירים הללו קיימים כבר עשרות בשנים, ולא נשמע בשום מקום בעולם לעז כזה לא מיניה ולא מקצתיה. ברור כשמש בצהרים שאחזוקי איסורא לא מחזקינן, והרי החלב הזה הבא בקופסאות בכמויות גדולות בשביל הצבא ושחלק ממנו נמסר לכם, בחזקת היתר גמור, ואין עליו שום חשש אחר שיצא בהיתר עפ"י הוראת הגאונים הנ"ל זצ"ל.

בנוגע למרגרינא, הבאה מאוסטראליא, הנה מסר לי מי שהוא מקפריסין שעשו כבר בדיקה (אנאליזה) כימאית בקפריסין וגם בלונדון, ומצאו שאין בה תערובת של שומן בעלי חיים, אבל הרי אני שאלתי טלגרמית זה מקרוב את הרה"ג ר"י גורביץ שליט"א אב"ד דמלבורן, והשיב לי שהדבר ידוע שאותה המרגרינא יש בה תערובת כנ"ל, והדבר פלאי. אפשר שהתערובת היא בכמות כ"כ קטנה עד שאין הבדיקה הכימאית יכולה לעבור עליה. ואפשר שהבהמה האסורה בטילה בששים. על כל פנים הרב ברמן הביא איתו כמות של מרגרינא זו והוא מתקשר עם המחלקה הכימאית של האוניברסיטה העברית כאן בכדי לברר הדבר ונודיע לכם התוצאות. בינתיים מרגרינא זו מאוסטראליא בחזקת איסור היא עומדת. נשתדל בע"ה לקבל רשיון מהממשלה על הוצאת שמן זית מכאן בשבילכם. הואילו והודיעונו הכמות המינימלית הדרושה לכם ליום.

אנו מתעסקים עכשיו למצוא שוחט מומחה וירא שמים מרבים נוסף על השו"ב הר"ר ילין נ"י, וגם מנקר אחוריים ירא שמים מרבים ומומחה. ותקוטנו חזקה כי בימים הקרובים בע"ה נשלח לכם אדם גדול בתורה ובמידות, גדול ממש, להרכיבו לראשיכם, רב אב"ד, באופן שכל הימים שתשארו בגולה יהיו כל ענייני הדת אצליכם בסדר גמור²¹. בטחונו בצור ישראל וגואלו, ששיבתכם בקפריסין לא תמשך הרבה ובמהרה תעלו לציון ברינה.

בברכת התורה ובברכת ציון וירושלים,
אחיכם המצפה לראותכם בקרוב, דורש שלומכם וטובתכם
יצחק אייזיק הלוי הרצוג
הרב הראשי לארץ ישראל

21. בראשית שנת תש"ח שלחו הרבנים הראשיים לקפריסין, כנציגים שימלא תפקיד חשוב זה, את הרב יהושע מנחם אהרנברג (תרס"ה/1905 - תשל"ו/1976). עם הגיעו לקפריסין הוא ארגן את "ועד הרבנים" שטיפל בעניינים הדתיים, ייסד בית דין, הנהיג סידורים מיוחדים לנישואין וגירושין, טיפל בבעיות של עגונות, ארגן מקוואות טהרה ומטבחים ציבוריים כשרים, מינה שוחטים ובודקים ופתר שאלות הלכתיות לרוב. לימים נתמנה לאב"ד בתל-אביב. חיבר את שו"ת דבר יהושע.